

ВИДИ ТА ФОРМИ НАДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ

THE TYPES AND THE FORMS OF PUBLIC ASSISTANCE TO SUBJECTS OF BUSINESS

Починюк К.Б.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права та процесу
Університету державної фіскальної служби України*

У статті досліджено види та форми державної допомоги суб'єктам господарювання, які закріплені в законодавстві України та виділяються вченими в науковій літературі. З огляду на різноманітність форм державної допомоги, що надається суб'єктам господарювання, було здійснено їх класифікацію. Розглянуто порядок надання державної допомоги суб'єктам господарювання на регіональному та місцевому рівнях.

Ключові слова: види, державна допомога, суб'єкти господарювання, правове регулювання, форми.

В статье исследованы виды и формы государственной помощи субъектам хозяйствования, которые закреплены в законодательстве Украины и выделяются учеными в научной литературе. Учитывая разнообразие форм государственной помощи, предоставляемой субъектам хозяйствования, осуществлена их классификация. Рассмотрен порядок предоставления государственной помощи субъектам хозяйствования на региональном и местном уровнях.

Ключевые слова: виды, государственная помощь, предприятия, правовое регулирование, формы.

The article examines the types and forms of state aid to economic entities, which are enshrined in the legislation of Ukraine and are allocated by scientists in the scientific literature. The diversity of forms of state aid granted to economic entities, their classification was carried out. The procedure of providing state aid to economic entities at the regional and local level is considered.

Key words: types, state aid, enterprises, legal regulation, forms.

Постановка проблеми. Нині у зв'язку з прискоренням темпів інтеграції України у міжнародний економічний простір однією з гострих проблем, вирішення якої потребує відповідних організаційно-економічних та правових реформ, є проблема видів та форм надання державної допомоги національним галузям економіки, регіонам та окремим суб'єктам господарювання.

Зокрема, законодавство України містить достатньо велику кількість нормативно-правових актів, що регулюють питання різних видів та форм надання суб'єктам господарювання державної допомоги.

Стан дослідження. Теоретичні основи та практичні аспекти видів та форм державної допомоги суб'єктам господарювання знайшли своє відображення у роботах представників господарського права і економістів: Г.Л. Знаменського, Т.А. Комашенко, О.Е. Ліллемая, Т.В. Некрасовой, С.М. Черненко та ін.

Проте сучасні умови господарювання в Україні, що супроводжуються невизначеністю та нестабільністю, потребують подальшого дослідження цієї проблеми, особливо у контексті господарського забезпечення відносин, які певною мірою пов'язані з видами та формами державної допомоги суб'єктам господарювання, виходячи з аналізу норм діючого законодавства.

Мета статті полягає в дослідженні видів та форм надання державної допомоги суб'єктам господарювання.

Виклад основного матеріалу. Визначення поняття державної допомоги суб'єктам господарювання закріплює п. 1 ст. 1 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [1], де зазначено, що державна допомога суб'єктам господарювання – це підтримка у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності.

Зокрема, Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [1] виділяє таку державну допомогу суб'єктам господарюванням:

- 1) нова державна допомога;
- 2) чинна державна допомога;

3) незначна державна допомога;

4) індивідуальна державна допомога.

Відповідно до п. 11 ст. 1 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [1] нова державна допомога – будь-яка державна підтримка суб'єктів господарювання, що не є чинною державною допомогою, а також внесення істотних змін до умов надання чи обсягу чинної державної допомоги.

Чинна державна допомога – програма державної допомоги чи індивідуальна державна допомога, яка існувала на день набрання чинності Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [1] або щодо якої Уповноважений орган прийняв рішення про допустимість такої допомоги для конкуренції та строк дії якої ще не завершився.

Проте Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [1], окрім визначення незначної допомоги, не встановлює жодних норм із зазначеної сфери.

Так, відповідно до п. 9 ст. 1 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [1] «незначна державна допомога – це державна допомога одному суб'єкту господарювання, сукупний розмір якої незалежно від її форми та джерел не перевищує суми за будь-який трирічний період, еквівалентної 200 тисячам євро, визначеної за офіційним валютним курсом, встановленим Національним банком України, що діяв на останній день фінансового року».

Індивідуальна державна допомога – захід державної допомоги, що здійснюється поза межами програми державної допомоги, а також окремі заходи державної допомоги, що здійснюються в межах програми державної допомоги, але підлягають повідомленню згідно з умовами такої програми та Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [1].

Діюче законодавство України визначає різні форми надання державної допомоги суб'єктам господарювання.

Для окреслення форм державної допомоги необхідно визначити, що саме розуміється під формою, як юридичною категорією та формою саме державної допомоги.

Форма (лат. forma – вигляд, зовнішність, устрій, різновид): 1) зовнішній вигляд, обрис речі, дії тощо або зовніш-

ній вираз певного змісту; 2) устрій, вид, тип, структура відповідних (соціальних, економічних, правових, організаційних тощо) утворень або процесів (наприклад, управління, судочинства, оплати, обміну), а також порядок чогось.

Форма – поняття філософії, визначає співвідношенням до понять змісту і матерії. У співвідношенні із змістом форма розуміється як впорядкованість змісту – його внутрішній зв'язок і порядок. У співвідношенні з матерією форма розуміється як суть, зміст знання про суще, яке є єдністю форми і матерії. При цьому просторова форма речі є окремим випадком форми як суті речі [2].

Чітка визначеність форм допомоги надає можливість запобігти подальшому виникненню нових схем державної допомоги із спеціальним режимом [3], тобто надаючи «спеціальні» привілеї суб'єктам господарювання на окремих умовах.

Державна допомога полягає у передачі ресурсів держави чи місцевих ресурсів окремим суб'єктам господарювання, а також у втратах доходів відповідних бюджетів.

У ст. 4 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [1] встановлюється вичерпний перелік форм допомоги:

- 1) надання субсидій та грантів;
- 2) надання дотацій;
- 3) надання податкових пільг, відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів;
- 4) списання боргів, включно із заборгованістю за надані державні послуги, списання штрафних санкцій, компенсація збитків суб'єктам господарювання;
- 5) надання гарантій, кредитів на пільгових умовах, обслуговування кредитів за пільговими тарифами;
- 6) зменшення фінансових зобов'язань суб'єктів господарювання перед фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- 7) надання, прямо чи опосередковано, суб'єктам господарювання товарів чи послуг за цінами, нижче ринкових, або придбання товарів чи послуг суб'єктів господарювання за цінами, вище ринкових;
- 8) продаж державного майна за цінами, нижче ринкових;
- 9) збільшення державної частки в статутному капіталі суб'єктів господарювання або збільшення вартості державної частки на умовах, неприйнятних для приватних інвесторів [1].

О.О. Булана до основних форм державної допомоги відносить пряме бюджетне фінансування підприємств з боку держави, податкові пільги, часткове покриття державою відсотків за кредитом, державні гарантії за кредитами, державне страхування комерційних ризиків, списання заборгованості по податках та податкових зборах, пільгові тарифи на товари чи послуги, що надаються державою або державним підприємством (наприклад, пільгові тарифи на електроенергію, перевезення залізничним транспортом тощо). Крім того, науковець також називає перелічені форми формами субсидій [4, с. 70].

З огляду на різноманітність форм державної допомоги, що надається суб'єктам господарювання, постає питання про необхідність їх класифікації.

Науковці до класифікації вищевказаних форм підходять із різних позицій. О.О. Терещенко [5, с. 201] класифікує їх залежно від способу впливу на підприємницьку діяльність на пряме фінансування (до основних форм якого належать бюджетні позики, субсидії, придбання державою корпоративних прав підприємств) та непряму фінансову підтримку.

В.М. Гриньова, М.М. Новікова [6, с. 152] форми державної фінансової підтримки підприємництва поділяють залежно від застосування бюджетних коштів на ті, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів (дотації, субсидії та субвенції, надання позик, фінансової підтримки

загальнодержавних фондів та регіональних фінансових інститутів), та ті, що не фінансуються з державного бюджету (лібералізація процедур надання позик, стимулювання комерційних банків (інших кредитних установ) до фінансування підприємництва, запровадження системи гарантованих цільових позик під підприємницькі проекти тощо).

Зокрема, Т.В. Некрасова у своєму дисертаційному дослідженні наводить таку класифікацію державної допомоги суб'єктам господарювання:

1) залежно від кола осіб, які отримують державну допомогу:

а) суб'єкти господарювання, які відповідають певним критеріям (загальнодержавна допомога);

б) окремі категорії суб'єктів господарювання залежно від певних ознак, які характеризують деякі особливості їх господарської діяльності (індивідуальна допомога) [7, с. 190];

2) залежно від економічної сутності надання державної допомоги:

а) інвестиційна державна допомога – державна допомога, яка надається з метою створення умов для подальшого розвитку суб'єкта господарювання шляхом реалізації відповідних інвестиційних проектів та програм;

б) дотаційна державна допомога – державна допомога, що надається з метою підтримки суб'єктів господарювання, які перебувають у критичному стані або діяльність яких пов'язана з нерентабельним виробництвом певних видів продукції [7, с. 191];

3) залежно від строків надання державної допомоги:

а) довгострокова державна допомога – державна допомога, яка надається з метою реалізації довгострокових державних цільових програм та проектів;

б) короткострокова державна допомога – державна допомога, яка надається з метою реалізації державних цільових програм та проектів, що мають середньо або короткостроковий характер виконання;

4) залежно від характеру надання державної допомоги:

а) поворотна державна допомога – державна допомога, яка надається суб'єктам господарювання на поворотній основі [7, с. 191];

б) безповоротна державна допомога – державна допомога, яка надається суб'єктам господарювання на безповоротній основі [7, с. 192];

5) залежно від характеру покладання обов'язків здійснити державну допомогу: імперативна (обов'язкова) державна допомога – державна допомога, надання якої здійснюється в обов'язковому порядку у передбачених діючим законодавством випадках; субсидіарна (додаткова) державна допомога – державна допомога, яка надається не в обов'язковому порядку, але за умови настання певних обставин, від яких залежить надання такої допомоги;

б) залежно від джерел фінансування:

а) державна допомога, що надається з коштів Державного бюджету України;

б) державна допомога, що надається з коштів місцевих бюджетів певних адміністративно-територіальних одиниць;

в) державна допомога, що надається зі змішаних джерел фінансування [7, с. 152].

б) залежно від рівня надання державної допомоги:

а) загальнодержавна допомога – державна допомога, надання якої здійснюється на паритетних засадах, у результаті чого всі суб'єкти господарювання, які відповідають певним критеріям, мають право на її отримання;

б) галузева державна допомога – державна допомога, надання якої здійснюється в межах певної галузі економіки або соціальної сфери. Галузеву державну допомогу можна розділити на: промислову – надається з метою підтримки певної галузі промисловості; непромислову – надається з метою підтримки певних галузей економіки та соціальної сфери, що не мають промислового призначення;

в) регіональна державна допомога – державна допомога, надання якої здійснюється з метою вирівнювання соціально-економічних диспропорцій регіонів. Як правило, надання такої допомоги здійснюється за спеціальними державними цільовими програмами регіонального розвитку [7, с. 190].

Зокрема, у законодавстві Європейського Союзу також передбачаються три групи державної допомоги: регіональна, загальнодержавна допомога та допомога чутливим галузям [8, с. 43].

Що стосується напрямів, за якими здійснюється надання загальнодержавної допомоги в Україні, виділяють декілька, зокрема:

- 1) державна допомога у сфері охорони навколишнього природного середовища;
- 2) державна допомога у сфері науки та нових технологій [9];
- 3) державна допомога малого підприємництва [10];
- 4) державна допомога для створення нових робочих місць [11].

Надання державної допомоги на галузевому рівні здійснюється, виходячи зі специфіки галузі народного господарства, в якій вона надається. Аналіз діючого законодавства дозволяє розділити надання державної допомоги на галузевому рівні на два основні види:

- 1) надання державної допомоги у сфері матеріального виробництва;
- 2) надання державної допомоги у сфері нематеріального виробництва.

Зокрема, чинне законодавство щодо порядку надання державної допомоги суб'єктам господарювання представлено великою кількістю нормативно-правових актів, які по-різному, а в більшості випадків декларативно, регламентують порядок її надання.

Ключовими аспектами порядку надання державної допомоги суб'єктам господарювання є визначення державних органів, які уповноважені на надання такої допомоги, тобто надавачів. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [1] надавачами державної допомоги є органи влади, органи місцевого самоврядування, органи адміністративно-господарського управління та контролю, а також юридичні особи, що діють від їх імені, уповноважені розпоряджатися ресурсами держави чи місцевими ресурсами й ініціюють та/або надають державну допомогу [1].

Державна допомога суб'єктам господарювання надається у визначеному діючим законодавством України порядку. Порядок надання державної допомоги

суб'єктам господарювання на регіональному та місцевому рівнях визначається окремими нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України, центральних органів державної виконавчої влади або органів місцевого самоврядування.

Державна допомога на регіональному рівні може надаватися суб'єктам господарювання у формі податкових, митних, фінансових або інших пільг адміністративного характеру, які здійснюють реалізацію інвестиційних проєктів на території спеціальних (вільних) економічних зон.

Важливим напрямом надання державної допомоги на регіональному рівні є створення відповідних міжгалузевих господарських структур. Як зазначає В.К. Мамутов, поки не буде міжгалузевих регіональних господарських структур, ні центральні, ні обласні виконавчі органи не зможуть ефективно впливати на соціально-економічний розвиток у прогресивному напрямі. Без цього саме лише підсилення виконавчої вертикалі позитивного ефекту не дасть [12, с. 325].

Аналіз окремих законодавчих актів, що визначають порядок надання державної допомоги суб'єктам господарювання на регіональному та місцевому рівнях, дозволяє виділити такі етапи надання цієї допомоги:

- а) визначення спеціально уповноваженого органу, підпорядкованого розпоряднику бюджетних коштів, основною метою діяльності якого є розгляд заяв, пропозицій суб'єктів господарювання про надання державної допомоги;
- б) подання суб'єктом господарювання заяви про надання державної допомоги;
- в) прийняття рішення про допущення до участі в конкурсному відборі;
- г) розгляд і оцінка заяв та проєктів;
- г) оцінка правового та економічного стану суб'єктів господарювання, що є ініціаторами отримання державної допомоги;
- д) проведення конкурсного відбору;
- е) надання державної допомоги [1].

Висновки. Виходячи з аналізу основних видів та форм державної допомоги, можна зробити висновок, що їх перелік є далеко не вичерпним.

Державну допомогу суб'єктів господарювання класифікують залежно від: рівня; кола осіб, які отримують державну допомогу; економічної сутності; строків; характеру; обов'язків здійснення; джерел фінансування.

Аналіз чинного законодавства щодо порядку надання державної допомоги суб'єктам господарювання свідчить про велике розмаїття надавачів такої допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014 р. №1555-VII. / БД «Законодавство України». ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1555-18>.
2. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 2004. Т. 6: Т–Я. 768 с.
3. Шкідлива допомога: бриф В. Гуменюк (Центр UA) на основі Консультативної роботи «Реформа державної допомоги в Україні». К.: Ін-т економічних досліджень та політичних консультацій, 2012. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_Briefing_Series/2012/State_aid_PB_ukr.pdf.
4. Булана О.О. Державна підтримка підприємств реального сектору економіки в Україні в умовах її інтеграції у СOT і ЄС. Економіка України. 2011. № 2. С. 68 – 78.
5. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: монографія. К.: КНЕУ, 2008. 272 с.
6. Державне регулювання економіки: підручник / В.М. Гриньова, М.М. Новікова. К.: Естапада, 2008. 398 с.
7. Некрасова Т.В. Правове регулювання надання державної допомоги суб'єктам господарювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Донецьк, 2009. 216 с.
8. Черненко С. Понятие государственной помощи субъектам хозяйствования. Конкуренция. 2008. № 1. С. 40–44.
9. Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 р. № 118. / БД «Законодавство України». ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/118-2018-%D0%BF/paran8#n8>.
10. Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для забезпечення розвитку регіонів та підтримки середнього та малого підприємництва: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 р. № 57. / БД «Законодавство України». ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/57-2018-n>.
11. Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на працевлаштування окремих категорій працівників та створення нових робочих місць: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2018 р. № 33. / БД «Законодавство України». ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/33-2018-%D0%BF/paran9#n9>.
12. Мамутов В.К. Економіка и право: сб. науч. тр. К.: Юринком Интер, 2003. 544 с.